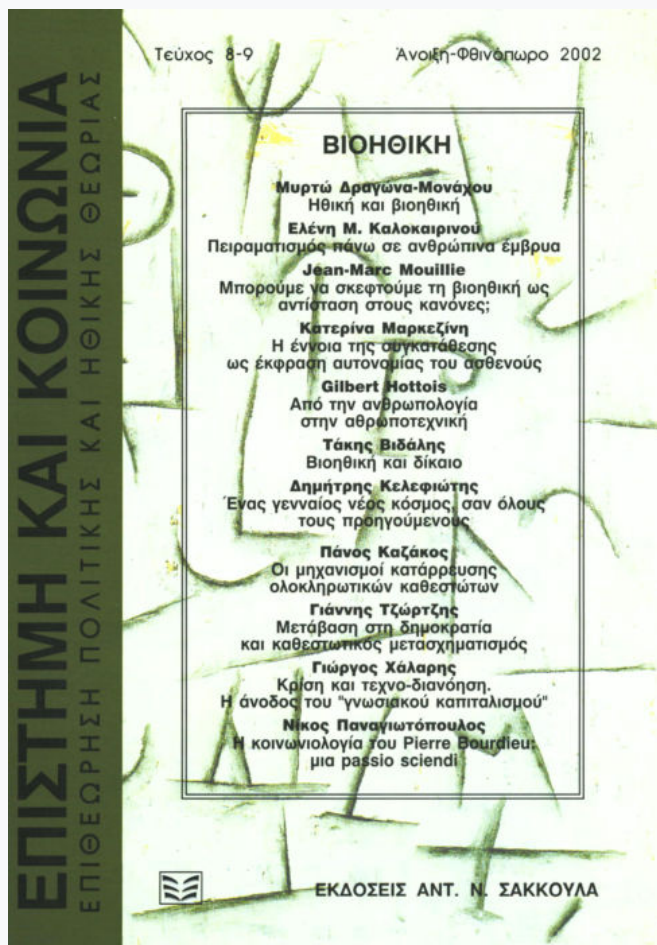

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 8 (2002)

Τόμ. 8-9 (2002): Βιοηθική

Edward W. Said, Καλύπτοντας το Ισλάμ. Πώς τα ΜΜΕ και οι αναλυτές καθορίζουν την εικόνα που έχουμε για τον υπόλοιπο κόσμο, μτφρ. Έλλη Έμκε

Ηλίας Κατσούλης

doi: [10.12681/sas.734](https://doi.org/10.12681/sas.734)

Copyright © 2015, Ηλίας Κατσούλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κατσούλης Η. (2015). Edward W. Said, Καλύπτοντας το Ισλάμ. Πώς τα ΜΜΕ και οι αναλυτές καθορίζουν την εικόνα που έχουμε για τον υπόλοιπο κόσμο, μτφρ. Έλλη Έμκε. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 8, 292–295. <https://doi.org/10.12681/sas.734>

Edward W. Said, *Καλύπτοντας το Ισλάμ. Πώς τα ΜΜΕ και οι αναλυτές καθορίζουν την εικόνα που έχουμε για τον υπόλοιπο κόσμο*, μτφρ. Έλλη Έμκε, Αθήνα: Νεφέλη 2002, 253 σελ.

Η σύγχρονη θεωρία για τα ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης έχει δείξει ότι τα ΜΜΕ παρουσιάζουν μια εικόνα της πραγματικότητας, η οποία έστω και αν δεν βιώνεται έντονα από μεγάλες ομάδες του πληθυσμού, γίνεται σε ατομικό επίπεδο από τους πολίτες αποδεκτή ως το κυριαρχούν φαινόμενο. Με τον τρόπο αυτό τα ΜΜΕ διαμορφώνουν μια λανθασμένη (υπερβολική και κατασκευασμένη) εικόνα που τελικά αποδέχονται και οι δέκτες των μηνυμάτων τους. Επειδή αρνητικές περιγραφές της πραγματικότητας έλκουν περισσότερο την προσοχή και επειδή τα ΜΜΕ είναι κυρίως ιδιωτικές επιχειρήσεις που ενδιαφέρονται για τα κέρδη που προκύπτουν από την θεαματικότητα/ακροαματικότητα του προγράμματός τους, γι' αυτό 'κατασκευάζουν' μια αρνητική εικόνα της πραγματικότητας για να μπορούν και να την πωλούν. Συμπέρασμα: η πραγματικότητα στην οποία ζούμε είναι καλύτερη απ' αυτή που μας παρουσιάζεται και υποχρεωνόμαστε να την αποδεχτούμε ή, αλλιώς διατυπωμένο, η ζωή μας δεν είναι τόσο δύσκολη και θλιβερή όσο τα ΜΜΕ θέλουν να μας την παρουσιάζουν.

Γνωστός και στην Ελλάδα ο αμερικανοπαλαιστίνσιος E.W. Said στο ως άνω βιβλίο του με πλήθος παραδειγμάτων και ένα πλούσιο υλικό που χρησιμοποιεί προσπαθεί να θεμελιώσει την άποψή του ότι όσον αφορά την εικόνα του Ισλάμ και των ισλαμικών χωρών που κυριαρχεί στη Δύση, αυτή η εικόνα είναι 'κατασκευασμένη' από τα ΜΜΕ και τα συμφέροντα που αυτά εξυπηρετούν και σε καμιά περίπτωση δεν αποδίδει την πραγματικότητα στον ισλαμικό κόσμο. Ήδη, στο πιο γνωστό έργο του *Orientalism* (1978), ο Said στηρίζεται στην έννοια της κατασκευής της εικόνας του 'άλλου'. Αν και αργότερα, υπό την πίεση της κριτικής που του ασκήθηκε θα δεχτεί ότι κάθε πολιτισμός κατασκευάζει με τα δικά του υλικά την (αρνητική) εικόνα του 'άλλου', επιμένει όμως, όπως και στο βιβλίο που παρουσιάζουμε, στο γεγονός ότι το αποτέλεσμα αυτής της κατασκευής είναι υπόθεση 'ισχύος', δηλαδή ότι τελικά επιβάλλει τη δική του, κατασκευασμένη εικόνα του 'άλλου', εκείνος που διαθέτει δύναμη και εξουσία. Και αυτά τα διαθέτει περισσότερο ο Δυτικός έναντι των άλλων πολιτισμών.

Το βιβλίο του Said αποτελείται από δύο μέρη. Στο πρώτο και μεγαλύτερο σε έκταση μέρος, σκιαγραφείται ο τρόπος με τον οποίο, κατά τη γνώμη του συγγραφέα, διαμορφώνεται, 'κατασκευάζεται' η εικόνα του Ισλάμ στη Δύση.

Στο δεύτερο μέρος, το πιο επιστημονικό και αναλυτικό, ο Said εξηγεί τις βαθύτερες αιτίες που οδηγούν στην ανάγκη κατασκευής 'αυτής' της εικόνας για το Ισλάμ, που κυριαρχεί στα ΜΜΕ των δυτικών χωρών και γενικότερα στην ειδησεογραφία στις ΗΠΑ. Βασική θέση του βιβλίου είναι ότι τουλάχιστον από το 1974, έτος της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης, καλλιεργήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες μια αρνητική εικόνα του Ισλάμ που μάλλον εξυπηρετούσε εκείνες τις δυνάμεις που είχαν οικονομικά συμφέροντα στις πετρελαιοπαραγωγές μουσουλμανικές χώρες. Αλλά και η επίσημη πολιτική των ΗΠΑ, πιστή στην αρχή της Pax Americana, είχε επιλέξει και για γαιοπολιτικούς λόγους τη συνεργασία με διεφθαρμένα καθεστώτα και για τον λόγο αυτό είχε συμφέρον το Ισλάμ να εμφανίζεται αρνητικά στην αμερικανική και γενικά στην κοινή γνώμη των δυτικών χωρών. Τα συμφέροντα αυτά των πολιτικών και οικονομικών κύκλων των ΗΠΑ εξυπηρετούσαν τα ΜΜΕ, που πληροφορούσαν για τον ισλαμικό κόσμο με τον πιο αρνητικό τρόπο. Αλλά και κάθε είδους 'ειδικοί' που αν και είχαν ελάχιστη γνώση του Ισλάμ και των ποικίλων ρευμάτων που το συνθέτουν δεν άφηναν ευκαιρία για να υποστηρίξουν ότι Ισλάμ σημαίνει βία, καθυστέρηση, τρομοκρατία, άρνηση δικαιωμάτων κ.λπ. Στην κατηγορία αυτή των διαμορφωτών της αμερικανικής, και όχι μόνο, κοινής γνώμης για το Ισλάμ ο Said κατατάσσει και πολλούς ακαδημαϊκούς, καθηγητές γνωστών και αναγνωρισμένων πανεπιστημίων, αλλά και ειδικούς οριενταλιστές, αναφέροντας ονόματα και πλήθος παραδειγμάτων που στηρίζουν το επιχειρήμα του για την κατασκευή μιας αρνητικής εικόνας του Ισλάμ στη Δύση.

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου, ο συγγραφέας καταπιάνεται με την επιστημονική έρευνα για το Ισλάμ, την οποία και χωρίζει σχηματικά σε εκείνη που σέβεται τα επιστημονικά προαπαιτούμενα και γι' αυτό καταλήγει σε μια διαφοροποιημένη παρουσίαση του Ισλάμ και σε εκείνη που ενδιαφέρεται να εξυπηρετήσει περισσότερο τα συμφέροντα των ΗΠΑ και λιγότερο να υπηρετήσει την επιστημονική αλήθεια. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, τελικά και στην επιστημονική έρευνα υπερεπιδρούν οι αρνητικές περιγραφές του Ισλάμ, γεγονός που ο ίδιος το αποδίδει σε πολιτισμικές προκαταλήψεις, άγνοια και συμφέροντα.

Ο πυρήνας του επιχειρήματος του Said ευρίσκεται, λοιπόν, στην άποψη ότι τελικά την αρνητική εικόνα του Ισλάμ διαμορφώνουν μέλη της επιστημονικής και δημοσιογραφικής ελίτ, αλλά και 'ειδικοί' με σκοπό να προσφέρουν 'υπηρεσίες' σε συμφέροντα που τις έχουν ανάγκη. Το Ισλάμ, σύμφωνα με τον Said, είναι μια 'αγορά για εμπειρογνώμονες' και ως τέτοια δημιουργεί κέρ-

δος για εκείνους που προσφέρουν το εμπόρευσμά τους, δηλαδή τη γνώση ή και τη γνώμη τους για το Ισλάμ. Για να αγοραστεί αυτό το εμπόρευσμα χρειάζεται η 'κατάργηση της μεθοδολογικής ευσυνειδησίας', αφού αυτή 'είναι απόλυτα συνυφασμένη με την ανάγκη της αγοράς για ειδήσεις, καθώς και για ολόκληρες πελατειακές ομάδες καταναλωτών, ευαίσθητων σε θέματα ασφάλειας κυβερνήσεις, επιχειρήσεις, ιδρύματα'. Αυτή η εμπορευματοποίηση της γνώσης, της είδησης κ.λπ. φτάνει σε σημείο ώστε 'ο στοχαστής παύει να σκέπτεται με όρους σχετικά με την περιοχή και με τους ανθρώπους που αποτελούν το αντικείμενο της μελέτης'. Το Ισλάμ μεταβάλλεται σε εμπόρευσμα, γεγονός που κατά τον Said οδηγεί 'σε ένα είδος θεσμοθετημένης κακοπιστίας'. Η έρευνα, λοιπόν, του Ισλάμ για τις ΗΠΑ 'δεν αποτελεί ερμηνεία με τη γνήσια έννοια, αλλά διεκδίκηση εξουσίας'. Οι παρατηρήσεις αυτές του συγγραφέα, έστω κι αν στο φαινομενολογικό επίπεδο δικαιολογούνται, δεν μπορούν λογικά να θεωρηθούν ότι αποδίδουν την πραγματικότητα ή και τις προθέσεις εκείνων στους οποίους καταλογίζονται, διότι:

α. εφόσον γίνει αποδεκτό ότι ΜΜΕ, κυβερνήσεις, ιδρύματα, επιχειρήσεις κ.λπ. έχουν ένα ουσιαστικό συμφέρον (πολιτικό, οικονομικό, γεωπολιτικό) για τις περιοχές που καλύπτει το Ισλάμ, πρέπει λογικά να έχουν αυξημένο ενδιαφέρον για ουσιαστική/πραγματική και όχι λαθεμένη/κατασκευασμένη γνώση για το τι ακριβώς υπάρχει και τεκταινείται στην περιοχή αυτή. Η άποψη ότι ευνοούν τη στρέβλωση της πραγματικότητας αφήνει να εννοηθεί ότι συνειδητά βλάπτουν το συμφέρον τους. Βέβαια και ο Said σε ορισμένες περιπτώσεις δεν αρνείται ότι την 'αλήθεια' για το πραγματικό Ισλάμ τη γνωρίζουν οι επαίοντες, αλλά αφήνει να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι οι κυβερνήσεις αποκρύπτουν από την κοινή γνώμη αυτή την αλήθεια. Εάν κάτι τέτοιο συμβαίνει τότε μεταφερόμαστε στο επίπεδο των θεωριών της συνωμοσίας, τις οποίες και ο συγγραφέας απορρίπτει.

β. Εάν πραγματικά το Ισλάμ αποτελεί, όπως υποστηρίζει ο Said, 'αγορά', τότε, πάλι λογικά, ο ορθολογισμός της αγοράς θα πρέπει μετά από ένα χρονικό διάστημα να αποβάλλει το 'κατασκευασμένο' και χωρίς αξία εμπόρευσμα που προσφέρεται, δηλαδή τη συνειδητά λαθεμένη πληροφορία. Αυτό μπορεί να μη συμβαίνει εάν δεχτούμε ότι η συγκεκριμένη αγορά μπορεί για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα να καταναλώνει ένα εμπόρευσμα χωρίς αξία, πράγμα μάλλον απίθανο.

γ. Έστω κι αν παραβλέψουμε το γεγονός ότι το ίδιο το Ισλάμ σκέπτεται σε διχοτομικές κατηγορίες (dar al Islam, δηλαδή οίκος της ειρήνης από τη μια, dar al Harb, οίκος του πολέμου από την άλλη) διαπιστώνουμε ότι και ο

ίδιος ο Said, που δεν καταθέτει τη δική του εικόνα του Ισλάμ απέναντι στην οποία η εικόνα που παρουσιάζουν τα δυτικά ΜΜΕ πραγματικά να φαίνεται ως κατασκευασμένη, τελικά υποστηρίζει ότι το Ισλάμ των ΜΜΕ, το Ισλάμ των δυτικών διανοούμενων, των δυτικών ανταποκριτών, αλλά και το Ισλάμ των μουσουλμάνων 'αποτελούν όλα πράξεις βούλησης και ερμηνείας που λαμβάνουν χώρα στην ιστορία και μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνο στο πλαίσιο της ιστορίας ως πράξεις βούλησης και ερμηνείας'. Αυτά γράφονταν εν έτει 1996. Εν τω μεταξύ έχουν λάβει χώρα γεγονότα, τα οποία και αυτά απαιτούν να αντιμετωπιστούν στο πλαίσιο της (πρόσφατης) ιστορίας, που επειδή είναι νωπή έχει το δικαίωμα να τα εκτιμήσει κανείς και τα ερμηνεύσει αναλόγως ως 'πράξεις βούλησης'.

Ηλίας Κατσούλης

Pierre-Andre Taguieff, Παγκοσμιοποίηση και δημοκρατία, μτφρ. Ν. Κούρκουλος, Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου 2002, 255 σελ.

Ο P.-A. Taguieff κατάφερε με το πλούσιο έργο του να προκαλέσει μια βαθιά τομή στη γαλλική και την ευρύτερη διεθνή συζήτηση για τον ρατσισμό, την ξενοφοβία και τον λαϊκισμό. Η εμμονή του να φτάσει και να αναδειξει τις βαθύτερες αιτίες που συγκροτούν, ιδιαίτερα στη Γαλλία, το φαινόμενο του Λεπενισμού και της Νέας Δεξιάς τον οδήγησαν σε μια εκ του σύνεγγυς συζήτηση με τον κύριο εκπρόσωπο αυτού που ο ίδιος ο Taguieff αποκαλεί 'διαφορικό ρατσισμό', τον Alain de Benoist. Η απόφαση του Taguieff να συζητάει δημόσια με τον Benoist θεωρήθηκε από ένα μέρος της γαλλικής διανόησης μια ανεπίτρεπτη προσέγγιση σε έναν τρόπο σκέψης και σε έναν άνθρωπο που έπρεπε να παραμένει αποκλεισμένος από το δημόσιο discours των δημοκρατών. Για τον λόγο αυτό την άνοιξη του 1993 αριστεροί γάλλοι διανοούμενοι δημοσίευσαν μια 'έκκληση για επαγρύπνηση' (Appeal to Vigilance) κατηγορώντας τον Taguieff ότι αποπροσανατολίζει την κοινή γνώμη με τις δύσκολες αναλύσεις του ρατσισμού και με την κριτική που ασκεί σ' αυτό που ο ίδιος αποκαλεί αναποτελεσματικότητα του 'μοδίτικου αντιρατσισμού'. Σ' αυτήν την 'έκκληση' ο Taguieff απάντησε με δύο μεγάλα βιβλία (Sur la nouvelle droite, 1994 και Le fins de l'Antiracisme, 1995), στα οποία με τη σειρά του κατηγορεί τους αριστερούς διανοούμενους στη Γαλλία ότι όχι μόνο δεν έχουν καταλάβει τον 'νέο ρατσισμό', αλλά με την εμμονή τους στις